

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 911.52: 551.4

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.26.2.1>

Любомир ЦАРИК, доктор географічних наук,
професор, завідувач кафедри геоєкології та гідрології,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0944-1905>

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
46015, вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна

Петро ЦАРИК, кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії України і туризму,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4503-4437>

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
46015, вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна

Володимир ЦАРИК, аспірант кафедри географії та методики її навчання,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2429-3336>

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
46015, вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, Україна

**УНІКАЛЬНІ ЗАПОВІДАНИ ПРИРОДНІ КОМПЛЕКСИ ДНІСТРОВСЬКОЇ ДОЛИНИ–
ЦЕНТРИ ЛАНДШАФТНОГО І БІОТИЧНОГО РІЗНОМАНІТЬ ЗАХІДНОГО
ПОДІЛЛЯ – ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ, СТАНОВЛЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ**

У публікації поданий історико-географічний аналіз дослідження та заповідання унікальних природних об'єктів дністровської долини – Дністровських стінок, які рекомендовані до заповідання близько 100 років тому. Ці об'єкти відносимо до найзбереженіших на Західному Поділлі, а значить їм необхідно встановити належний статус та забезпечити відповідний геоєкологічний моніторинг. Природодослідники різних часів докладали своїх зусиль для збереження цих унікальних наскельно-степових ландшафтів. І незважаючи на майже 100-літній період їх заповідання, вони і сьогодні потребують особливих форм охорони для збереження їх для прийдешніх поколінь.

Ключові слова: дністровські стінки, історія досліджень, етапність охорони, біорізноманіття.

Lyubomyr TSARYK, Doctor of Geographical Sciences,
Professor, Head of the Department of Geoecology and Hydrology,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0944-1905>

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
46015, M. Kryvonosa St., 2, Ternopil, Ukraine

Petro TSARYK, Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor, Department of Geography of Ukraine and Tourism,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4503-4437>

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
46015, M. Kryvonosa St., 2, Ternopil, Ukraine

Volodymyr TSARYK, Postgraduate Student,
Department of Geography and Methods of Teaching,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2429-3336>

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,
46015, M. Kryvonos St., 2, Ternopil, Ukraine

**UNIQUE RESERVED NATURAL COMPLEXES OF THE DNISTROVA VALLEY – CENTERS OF
LANDSCAPE AND BIOTIC DIVERSITY OF THE WESTERN PODILIA: HISTORY OF STUDY,
DEVELOPMENT AND FORMATION**

Thus, eleven of the thirteen unique natural objects of the Dniester Valley, proposed by V. Gaevsky for further preservation, at certain times received the status of protected areas. For 30-40 years, these territories have had the status of protected areas, there has been a gradual strengthening of the protected area regime with a corresponding

reorganization into a new category of protection, which has positive consequences for the preservation of the unique nature of the Dniester Valley.

At the same time, today these natural monuments and reserves have become part of the protected area of the Dniester Canyon National Park - a nature conservation and recreational object of national importance, which poses the task of conducting comprehensive scientific research for the purpose of their further study and comparative analysis with the materials of surveys of the 30s of the last century.

The conducted research allows us to state that the formation of the Dniester Canyon reserve network has gone through a difficult path of evolution - from the first scientific calls of the early 20th century to the creation of objects of national and international importance. Analysis of the historical retrospective showed that the fundamental scientific justifications of V. Gaevsky became the conceptual basis on which, thanks to the energy of M. P. Tchaikovsky, the modern system of nature protection of the region was built. The fact of granting reserve status to 11 of the 13 key "Dniester walls" is a significant achievement that ensured the preservation of the gene pool of rare rock-steppe groups. However, the current state of the NPF in the Dniester valley requires a rethinking of approaches to management. The transition from the status of a regional landscape park to a national nature park, despite increased legal protection, revealed serious problems of fragmentation of territories and social resistance from local communities. Prospects for further development of protected areas in the region are seen in expanding the boundaries of the Dniester Canyon National Park through integral landscape massifs and overcoming the "island" nature of protected areas.

The scientific value of the research results lies in the possibility of conducting accurate comparative monitoring. Comparison of modern botanical descriptions with data from the 1930s and 1990s will allow identifying vectors of vegetation cover transformation under the influence of global climate change and anthropogenic load. This, in turn, will make it possible to develop measures to revitalize degraded areas, in particular by combating self-seeding of invasive species and the consequences of unsuccessful afforestation on steep slopes.

The practical use of the research results is possible in several areas:

1. For the Directorate of the Dniester Canyon National Park - when developing Projects for the organization of territories and biodiversity management plans.

2. In the educational process - for training specialists in natural sciences and developing environmental awareness of the local population through the popularization of natural heritage.

3. In the field of ecotourism - for the creation of scientifically based ecological trails that minimize pressure on vulnerable "walls".

Further exploration should be aimed at a detailed study of faunal diversity and the development of GIS projects to visualize the dynamics of the canyon landscapes over the last century. This will allow turning the Dniester Canyon into a model object for studying sustainable development and biodiversity conservation within the Emerald Network of Europe.

Keywords: Dniester walls, history of research, stages of protection, biodiversity.

Постановка науково-практичної проблеми, актуальність і новизна дослідження. В межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду на національному і регіональному рівнях є раритетні природні комплекси, які складають основу гено- і ценофондів певних територій. Такого роду природні комплекси охороняються тривалий час, інколи більше 80-110 років у різного роду заповідних територій. Можна стверджувати, що охоронювані тривалий час природні комплекси є добре збереженими, незначно змінені процесами господарської діяльності. Так в межах Тернопільської області особливу увагу привертають ландшафти долини річки Дністер, які були детально досліджені і рекомендовані під заповідання відомим польським геоботаніком Вацлавом Гаєвським. У відомій праці, опублікованій у журналі Охорона природи у 1932 році "Szczaćki flory pierwotnej w jarze Dniestru" він закликав місцевих природолюбів взяти під охорону унікальні «дністровські стінки», в межах яких зберігся рослинний світ і тваринне населення

важкодоступних до впливу господарської діяльності наскельних ландшафтів, яких по праву вважають найбільш збереженими ландшафтами Західного Поділля. Тому метою публікації вважаємо висвітлити комплексне бачення необхідності збереження найбільш цінних ландшафтних комплексів Західного Поділля, щоб привернути увагу наукової спільноти до проблемних питань їх функціонування.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. У 2022 році була проведена всеукраїнська науково-практична наукова конференція, присвячена століттю від дня народження Миколи Петровича Чайковського – організатора і натхненника розбудови заповідної справи на Тернопільщині [12]. У матеріалах конференції представлені наукові праці не тільки про здобутки, а й про проблеми заповідання в області. Базові статті про історію і сучасне управління територіями та об'єктами ПЗФ викладені у цій збірці. При відзначенні певних роковин з року створення РЛП чи НПП «Дністровський каньйон» працівниками парку,

державними інспекторами з охорони природи завжди зверталась увага на особливості збереження природи унікальних дністровських стінок. [6,13,14, 15].

Виклад основного матеріалу. Історія заповідання Дністровської долини — це тривалий процес, що охоплює понад півтора століття, спрямований на збереження унікальних геологічних, ботанічних та ландшафтних комплексів найбільшого каньйону в Україні з цікавою історією заповідання.

До основних етапів його заповідання можна віднести:

- Кінець XIX – початок XX ст. – започаткування наукових досліджень природи Подністер'я відомими вченими, зокрема Маріяном Рациборським, Іваном Верхратським, Вацлавом Гаєвським.

- Міжвоєнний період (1920–1930-ті рр.) – польські природодослідники (зокрема в межах Дністровської експедиції В. Гаєвського) обґрунтовують необхідність заповідання 13 дністровських «стінок» (скельних оголень).

- 1940–1960-ті рр. – період занепаду заповідної справи; воєнні та повоєнні події завдали значної шкоди багатьом природним об'єктам.

- 1970–1990-ті рр. (період активізації) – розгортання системної природоохоронної діяльності, ініційованої Миколою Петровичем Чайковським (Заслуженим природоохоронцем України), який сприяв створенню сотень заповідних об'єктів у долині Дністра. У 1972 р. в м. Заліщики відбулася перша міжобласна нарада з питань створення Дністровського парку.

- Створення РЛП «Дністровський каньйон» – у Тернопільській області створено один із перших в Україні регіональних ландшафтних парків – «Дністровський каньйон».

- Створення НПП «Дністровський каньйон» – у 2010 р. засновано Національний природний парк «Дністровський каньйон», який об'єднав найбільш цінні природні території регіону [9,10].

Дністровський каньйон вирізняється унікальністю завдяки потужним скельним оголенням, сформованим упродовж тривалого геологічного розвитку, а також специфічному мікроклімату, що зумовлює зростання рідкісних і реліктових видів флори. На сьогодні ця територія належить до перспективних об'єктів природно-заповідного фонду всеєвропейського значення.

Про українських дослідників дністровського каньйону. Чайковський Микола Петрович був добре ознайомленим з науковими працями

дослідників природи Дністровського краю австрійської і польської діб, що сприяло його вивіреному і цілеспрямованому діям щодо вивчення і охорони найцінніших природних об'єктів. Відправляючись у чергову експедицію з дослідження природи краю з топографічною картою, записником і фотоапаратом, він завжди знаходив час для зустрічі з місцевими краєзнавцями – лісівниками, вчителями, природолюбам, нотуючи факти і деталі з їх розповідей. Крок за кроком Микола Петрович зібрав матеріали про геологічні відслонення, печери, рідкісні угруповання рослинності, унікальну флору і фауну Дністра. За активної допомоги вченого-геолога Свинка Й.М., вченого-ботаніка Шиманської В.М. ним досліджено численні природні об'єкти дністровської долини і здійснено подання їх до заповідання. Наприкінці 70-х років завдяки невтомній праці Миколи Петровича, його активній ініціативі в межах Тернопільської області було створено 340 заповідних об'єктів. Оpubлікований ним у 1977 році ілюстрований нарис «Пам'ятки природи Тернопільщини» є взірцем науково-популярної праці про найважливіші заповідні місця у поєднанні з загальним описом природи краю. Одним із яскравих прикладів втілення ним в життя наукових доробок польських природодослідників початку 30-х років XX ст. (зокрема Дністровської експедиції В.Гаєвського) було пропонування до створення 27 об'єктів [1], інспектором Дежурправління з охорони природи М.П. Чайковським запропонувано 11 заповідних об'єктів в межах унікальних дністровських «стінок», які склали основу створення у 1977 році Дністровського державного природного парку [4]. У 1984 році згідно з новою класифікацією парк був переведений у Придністровський державний ландшафтний заказник місцевого значення. Дністровський ландшафтний парк в подальшому стає першим в Україні регіональним ландшафтним парком «Дністровський каньйон». Цей унікальний природний феномен Подільського краю детально описаний Миколою Петровичем у його праці «Дністровський каньйон» [15].

Стосовно спільних експедиційних досліджень пригадуємо участь у модерновій Чайковським М.П експедиції з дослідження стану заповідних об'єктів долини Дністра, організованої у 1997 році. Створений з ініціативи Миколи Петровича перший в Україні регіональний ландшафтний парк «Дністровський каньйон» у 1990 році потребував дотримання відповідного природоохоронного режиму, дирекції парку не було, протяжність вздовж Дністра

заповідної території – 225 км, понад 70 заповідних об'єктів різних категорій входили до складу РЛП. В першу чергу це унікальні «дністровські стінки», досліджені ще в 30 роки ХХ ст. експедицію польського геоботаніка Вацлава Гаєвського [16], печери і гроти, відслонення, осередки наскельно-степової рослинності тощо. Експедицією за участі трьох науковців і трьох студентів географічного факультету, серед яких були майбутні наші доценти – Новицька С.Р., Царик П.Л., працівник управління екології та природних ресурсів Ленків І.В. проводились комплексні геоботанічні дослідження. Було встановлено стан та виявлено перспективні для заповідання 10 ділянок дністровської флори, відзнято відеофільм, зібрано гербарій, створено описи нововиявлених об'єктів [3]. А скільки цікавого побачено і почуто з розповідей М.П. Чайковського (рис.1).

У 2026 році виповниться 95 років з часу

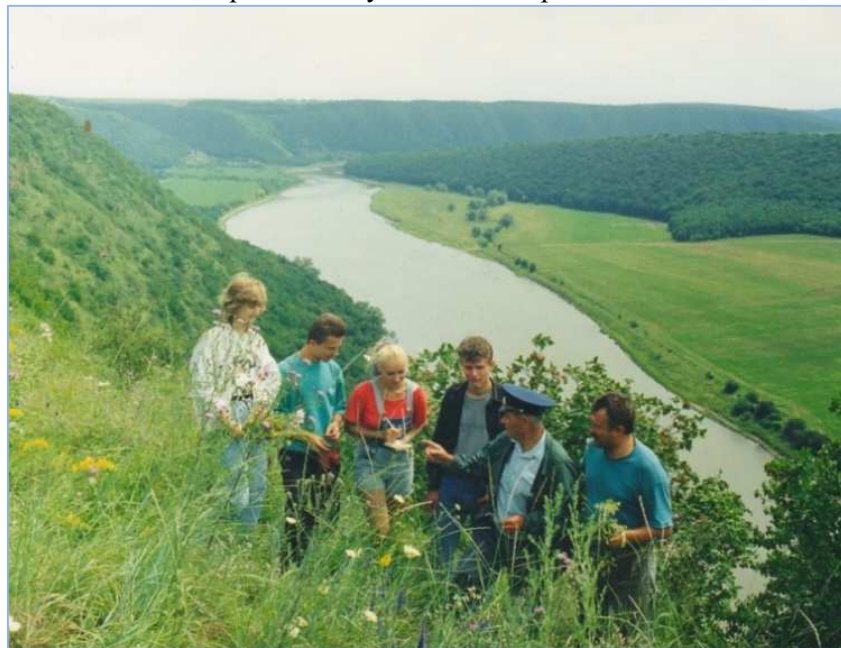

Рис.1. Учасники експедиції на схилах Дністра (архівне фото експедиції «Дністер 1997»)

Дністровський каньйон поряд з степовим Покуттям і Медоборами вважався, у той час, однією із найбагатших у флористичному відношенні територій. Із загальної кількості видів вищих судинних рослин Середнього Подністров'я (близько 1100), тут зосереджено більше сотні ендемічних та реліктових видів. За флористичною унікальністю цей природний регіон поступається тільки Гірському Криму та Українським Карпатам. У дністровській флорі зустрічаються карпатські, понтично-центрально-азіатські, середземноморські, балканські елементи. До крутих схилів південної експозиції приурочені такі середземноморські види як кизил, гордовина, скуппія, ясенець, листовик

публікації відомим польським геоботаніком Вацлавом Гаєвським наукової статті про первинну флору Дністровського каньйону. Стаття під назвою "Szczałki flory pierwotnej w jarze Dniestru" була видрукована в періодичному виданні "Ochrona Przyrody. Rocznik 11, 1931" – органі Громадської Ради з охорони природи у Кракові [16].

Публікації передували комплексні геоботанічні експедиційні дослідження, проведені у долині Дністра від околиць м. Заліщик до гирла Збруча впродовж 1929-1930 років. Тривога геоботаніка була пов'язана із швидкими темпами деградації наскельно-степової флори дністровської долини, причиною якої було садівництво, виноградарство та випас худоби. Увагу природодослідників привернули ділянки наскельно-степової рослинності, розташовані у важкодоступних місцях, які отримали назву дністровських "стінок".

сколопендровий, клокична периста та ін. Степові угруповання представлені формаціями осоки низької, вівсюця Бессера, ковили волосистої. Саме тут островцями зустрічається зростання ефедри двоколосої, мигдаля степового, спіреї польської, горицвіту весняного, мінуарції дністровської, заячої конюшини Шиверека.

У флорі дністровської долини велика частка належить реліктовим видам. Серед них зустрічається: шиверекія подільська, молочай мигдаловидний, астрагал еспарцетолістий, зміголовник австрійський, чебрець подільський, ясенець білий, відкашник осотовидний, відкашник Біберштейна, арум Бессера, вероніка гірська, кадило сармацьке, цибуля ведмежа,

клокочка периста, таволга середня та інші. Серед ендемічних видів виділяють спірею польську, молочаї дністровський та волинський, чебрець одягнений, зіновать подільську, волошку східну, самосил паннонський, шавлію за-рослеву, шоломницю весняну, козельці подільські, юринею дністровську.

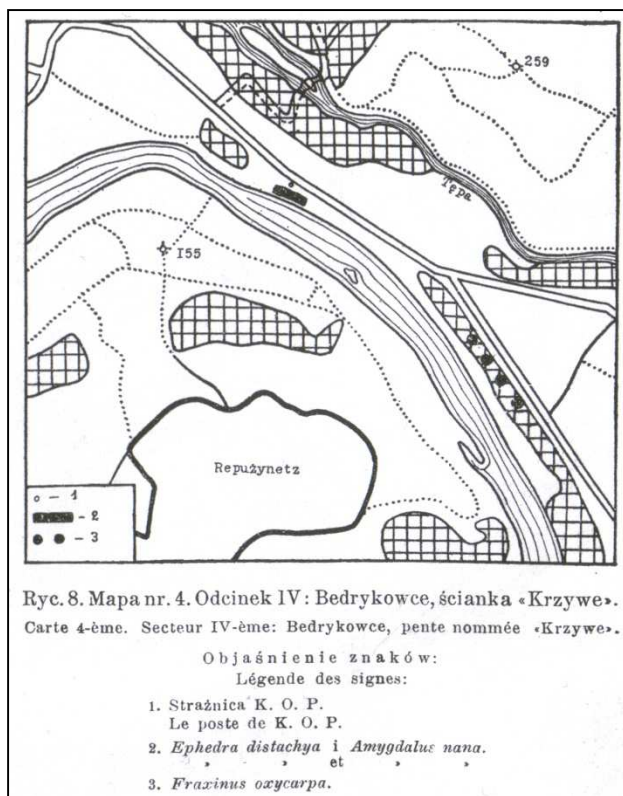
Тільки незначний перелік видового складу рослин заставляє вчених задуматись над необхідністю їх подальшого збереження та охорони. Долина Дністра у його середній течії є унікальною у флористичному, фауністичному, геолого-геоморфологічному, кліматичному, естетичному відношеннях. Її називають природним музеєм.

Рослинність дністровських "стінок" відрізнялась і відрізняється самобутністю і унікальністю, а також відносною збереженістю, так як приурочена до схилів південної експозиції розташованих у важкодоступних місцях. Вона не була добре вивчена і власне тому об'єктом геоботанічного дослідження експедиції Вацлава Гаєвського стали рослинні угруповання дністровських стінок.

Детальний ботаніко-географічний аналіз флористичного різноманіття поданий автором

у розрізі тринадцяти дністровських "стінок" (Жежава, Залішки, Обіжева, Криве, Городок, Зозулинці, Синьків, Колодрібка, Горошова, Мельниця, Дзвенигород, Трубчин, Окопи.). Опис рослинності стінок супроводжується її картографічним зображенням, профілем поясності рослинності схилів Дністра, а подекуди, профілями рослинності ярів, балок і річкових долин, що примикають до дністровської.

При описі "стінок" автор звертає увагу на розташування степових, наскельно-степових, заліснених ділянок рослинності, географічну приуроченість цих ділянок до схилів місцевостей, вказує їх гіпсометричні показники та геометричні розміри, наявність населених пунктів та господарських угідь. Ним поданий детальний опис флористичного складу самих стінок, а також прилеглих лісових і чагарникових угруповань. Вказані також місця зростання найбільш цінних ендемічних, реліктових і рідкісних видів. В процесі експедиції автором проводились роз'яснювальні бесіди із власниками земель про необхідність взяття під охорону певних ділянок дністровської долини (рис. 2.).

А)

Б)

Рис. 2. Фрагменти картосхем урочища "Криве" (А – за В. Гаєвським, Б. – за матеріалами Держуправління екології та природних ресурсів ТОДА

В. Гаєвський рекомендував створити в межах досліджених ділянок ботанічні заповід-

ні об'єкти. На першочергову охорону претендували природні угруповання наскельно-сте-

пової рослинності в урочищах Жежава, Обіжева, Заліщиках, урочищах Криве, Глоди та Трубчинська "стінка".

Починаючи з кінця 60-х років в області відбувається активний процес природозаповідання - створення заповідних територій і об'єктів у місцях зосередження унікальних природних об'єктів чи комплексів. Так, у 1968 році Трубчинська стінка отримала статус геологічної пам'ятки природи, у 1970 році під охорону взято степові ділянки в урочищі Криве, Жежава, Обіжева, Синьків, урочище Глоди у Колодрібці, як ботанічні заказники місцевого значення. Із пропонованих у 1931 році В. Гаєвським тринадцяти дністровських "стінок" для заповідання під охорону не потрапили: "стінки" у Заліщиках, Зозулинцях, Горошові. Із рекомендованих В. Гаєвським під першочергову охорону семи "стінок", наприкінці 60-х на початку 70-х було створено шість ботанічних заказників місцевого значення загальною площею близько 250 га.

Інспектор Держуправління охорони природи Микола Петрович Чайковський, який втілював в життя пропозиції польського вченого, керувався результатами його досліджень, що значно мотивувало і обґрунтовувало необхідність створення цих об'єктів.

Незважаючи на взяття під охорону найбільш цінних угруповань настельно-степової рослинності, над ними нависла інша загроза – масове заліснення дністровських крутосхилів у 60-70-ті роки малопродуктивними, але невибагливими до умов середовища насадженнями, зокрема: сосни звичайної, сосни чорної, сосни Веймутової.

Розвиток заповідної справи пов'язаний з появою нових заповідних об'єктів, а інколи й реорганізацією існуючих, які переводилися у нові категорії. Тому, ряд дністровських пам'яток природи і заказників отримують новий статус у 70-і роки. Зокрема, Жежавський, Обіжевський заказники у 1974 році, а урочище "Криве" у 1978 році отримали статус ботанічних заказників загальнодержавного значення. Урочища "Трубчин" і "Глоди" стали ботанічними пам'ятками природи республіканського значення у 1975 році. У 1977 році створений Придністровський ландшафтний заказник місцевого значення на площі біля 13 тис. га, в який увійшли дністровські "стінки", які раніше не були взяті під охорону. Статус ботанічних пам'яток природи загальнодержавного значення було надано Дзвенигородській та Мельниця-Подільській "стінкам"; Зозулинецькій, Синьківській "стінкам" та урочищу "Криве" нині

Чортківського району.

Таким чином, маючи належний природоохоронний статус угруповання наскельно-степової рослинності перерахованих дністровських "стінок" стали захищеними в правовому відношенні. Ці факти можна інтерпретувати як результативний другий етап у збереженні і заповіданні угруповань наскельно-степової рослинності.

З 1990 року розпочинається третій етап збереження і дослідження природних комплексів долини Дністра зі створенням першого в Україні регіонального ландшафтного парку (РЛП) "Дністровський каньйон", до складу заповідної зони якого увійшли близько 70 заповідних об'єктів, у тому числі і досліджувані нами ділянки. Свій статус змінила Трубчинська ботанічна пам'ятка природи республіканського значення на комплексну пам'ятку природи загальнодержавного значення. Під охорону взяті невеличкі ділянки наскельно-степової рослинності у Дзвенигороді, Синькові, Зозулинцях. Однак, зміна статусу "Дністровського каньйону" із ландшафтного заказника на регіональний ландшафтний парк на нашу думку негативно відобразилося на загальному стані охорони і збереження природних комплексів долини Дністра. Проведені в 1997 році дослідження і обстеження стану заповідних територій і об'єктів дністровської долини показали низьку ефективність регіонального ландшафтного парку як категорії природозаповідання. Зросли рекреаційні навантаження на природні комплекси річкової долини, а розпаювання і приватизація земель призвели до вилучення із території парку низки цінних у природному відношенні природних комплексів.

Створення у 2010 на місці регіонального ландшафтного парку однойменного національного природного парку показало усю складність і суперечливість залучення до теренів парку земельних ділянок. В межі національного парку відведено всього 11,7 тис. га земель проти 42 тис. га нині діючого РЛП. Місцеве населення вбачає господарське використання даних територій більш доцільним в сучасних соціально-економічних умовах, через що місцеві ради не погоджують відведення земель під національний природний парк (НПП). Тому створений НПП є фрагментованим заповідним об'єктом на лівобережжі Дністра і тільки річище являється інтегруючим його компонентом.

На сьогоднішній день втратили свою цінність, як місця зосередження первинної дністровської флори, Заліщицька і Горошо-

вещька "стінки", на яких впродовж 80 років так і не було створено жодного заповідного об'єкту. Еволюція заповідних об'єктів в межах виокремлених і досліджених Вацлавом Гаєвським дністровських "стінок" наскельно-степової рослинності відображена у таблиці 1.

Одинадцять із тринадцяти унікальних природних об'єктів дністровської долини, за-

пропонованих В. Гаєвським для подальшого збереження, у певні часи отримали статус заповідних територій. Впродовж 30-40 років ці території оберігаються, відбувається посилення заповідного режиму, зростають площі заповідання, що має позитивні наслідки для збереження унікальної природи долини Дністра.

Таблиця 1

Етапи створення заповідних об'єктів в межах дністровських "стінок"

№ з/п	Назва об'єкту	Етапи заповідання, категорії об'єктів (площа об'єктів, га)			
		1968-1972	1974-1978	1990-2008	2010
1	Жезавська стінка	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (2,0); Ботанічний заказник місцевого значення (60,0)	Ботанічний заказник загальнодержавного значення (155,0)	Ботанічний заказник загальнодержавного значення (155,0)	Включені до складу Національного Природного Парку «Дністровський каньйон»
2	Заліщицька стінка	Інформація відсутня	-	-	
3	Обіжевська стінка	Ботанічний заказник місцевого значення (162,0)	Ботанічний заказник загальнодержавного значення (162,0)	Ботанічний заказник загальнодержавного значення (162,0)	
4	Урочище "Криве"	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (6,0)	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (5,0), Геологічна пам'ятка природи місцевого значення (1,0)	Ботанічний заказник загальнодержавного значення (56,0)	
5	Городоцька стінка	-	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (6,0)	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення 11,4	
6.	Зозулинецька стінка	-	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (1,0), Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (2,4)	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (1,0), Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (2,4)	
7.	Синьківська стінка	Ботанічний заказник місцевого значення (8,0)	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (5,0),	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (9,2),	
8.	Колодрібська стінка	Ботанічний заказник місцевого значення (7,0)	Ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення (16,0)	Ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення (16,0)	
9.	Горошовецька стінка	-	-	-	
10.	Мельницька стінка	-	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (5,0),	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (5,0),	
11.	Дзвенигородська стінка	-	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (3,0), Геологічна пам'ятка природи місцевого значення (0,15)	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (3,0), Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення (2,0), Геологічна пам'ятка природи місцевого значення (0,15)	
12.	Трубчинська стінка	Ботанічний заказник місцевого значення (5,0), Геологічна пам'ятка природи місцевого значення (0,1)	Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення (5,0) Геологічна пам'ятка природи місцевого значення (1,0)	Комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення (5,0)	
13	Окопська стінка		Геологічна пам'ятка природи місцевого значення (1,0)	Геологічна пам'ятка природи місцевого значення (1,0)	

Науковою експедицією у 1997 році у

складі ботаніка В.О. Шиманської, геолога і

лісівника М.П. Чайковського, географа і геоколога Л.П. Царика за участі студентів географічного факультету О.І. Дутки, С.Р. Новицької, І.В. Сліпченко проведені ботаніко-екологічні дослідження заповідних об'єктів дністровської долини, які засвідчили стан їх збереженості та перспективи розвитку [6]. Водночас було виявлено ще десять перспективних для заповідання урочищ.

На сьогоднішній день постає важливе завдання організації комплексного вивчення природи дністровських "стінок" і проведення порівняльного аналізу їх геоботанічної і флористичної своєрідності, сучасного стану збереженості природи з матеріалами досліджень періоду 30-х, 90-х років минулого століття. Це дало б змогу оцінити сучасний стан природи, а також простежити вплив антропогенного чинника на особливості природних процесів дністровської долини.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Таким чином, одинадцять із тринадцяти унікальних природних об'єктів дністровської долини, запропонованих В. Гаєвським для подальшого збереження, у певні часи отримали статус заповідних територій. Впродовж 30-40 років ці території мають статус заповідних, відбулося поетапне посилення заповідного режиму з відповідною реорганізацією у нову категорію заповідання, що має позитивні наслідки для збереження унікальної природи долини Дністра.

Водночас сьогодні ці пам'ятки природи і заказники увійшли до складу заповідної зони НПП "Дністровський каньйон" – природоохоронно-рекреаційного об'єкту національного значення, що ставить завдання про доцільність проведення комплексних наукових досліджень з метою їх подальшого вивчення і порівняльного аналізу з матеріалами обстежень 30-х років минулого століття.

Проведення дослідження дозволяє констатувати, що формування заповідної мережі Дністровського каньйону пройшло складний шлях еволюції — від перших наукових побажань початку ХХ століття до створення об'єктів загальнодержавного та міжнародного значення. Аналіз історичної ретроспективи засвідчив, що фундаментальні наукові обґрунтування В. Гаєвського стали концептуальним базисом, на якому завдяки енергії М. П. Чайковського було вибудовано сучасну систему охорони природи

регіону. Факт надання заповідного статусу 11 із 13 ключових «дністровських стінок» є вагомим здобутком, що забезпечив збереження генофонду рідкісних наскельно-степових угруповань.

Проте сучасний стан ПЗФ у долині Дністра вимагає переосмислення підходів до управління. Перехід від статусу регіонального ландшафтного парку до національного природного парку, попри підвищення юридичного захисту, виявив серйозні проблеми фрагментарності територій та соціального спротиву з боку місцевих громад. Перспективи подальшого розвитку заповідної справи в регіоні вбачаються у розширенні меж НПП «Дністровський каньйон» за рахунок цілісних ландшафтних масивів та подоланні «острівного» характеру заповідних зон.

Наукова цінність результатів дослідження полягає у можливості проведення точного порівняльного моніторингу. Зіставлення сучасних ботанічних описів із даними 1930-х та 1990-х років дозволить виявити вектори трансформації рослинного покриву під впливом глобальних змін клімату та антропогенного навантаження. Це, у свою чергу, дасть змогу розробити заходи з ревіталізації деградованих ділянок, зокрема через боротьбу із самосівом інвазійних видів та наслідками невдалого лісорозведення на крутосхилах.

Практичне використання результатів дослідження можливе у кількох напрямках:

1. Для дирекції НПП «Дністровський каньйон» — при розробці Проектів організації територій та планів управління біорізноманіттям.
2. В освітньому процесі — для підготовки спеціалістів природничих спеціальностей та розвитку екологічної свідомості місцевого населення через популяризацію природної спадщини.
3. У галузі екотуризму — для створення науково обґрунтованих екологічних стежок, що мінімізують тиск на вразливі «стінки».

Подальші розвідки мають бути спрямовані на детальне вивчення фауністичного різноманіття та розробку ГІС-проектів для візуалізації динаміки ландшафтів каньйону за останнє століття. Це дозволить перетворити Дністровський каньйон на модельний об'єкт для вивчення сталого розвитку та збереження біорізноманіття в межах Смарагдової мережі Європи.

Література:

1. До 90-річчя праці В. Гаєвського "Szczatki flory pierwotnej w jarze Dniestru. [https:// dnistercanyon.pp.ua/index.php/uk/events/novyny/421-do-90-richchia-pratsi-v-haievskoho-szczatki-flory-pierwotnej-w-jarze-dniestru](https://dnistercanyon.pp.ua/index.php/uk/events/novyny/421-do-90-richchia-pratsi-v-haievskoho-szczatki-flory-pierwotnej-w-jarze-dniestru).
2. Мережа територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області. Тернопіль: Облполіграфвидав, 1985.
3. Мережа територій та об'єктів природно-заповідного фонду Тернопільської області станом на 1.01.2010 року. Фондові матеріали держуправління з охорони навколишнього природного середовища у Тернопільській області. Тернопіль, 2010. 69 с.

4. Реєстр заповідних об'єктів Тернопільської області. Тернопіль, 1977. 65 с.
5. Реєстр пам'яток природи Тернопільської області. Тернопіль, 1972. 28 с.
6. Царик Л., Царик П., Вітенко І., Царик В.. З історії сучасних досліджень геоecологічних проблем Західного Поділля Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль: СМП «ТАЙП», 2023, №1. С.4-12. DOI <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2.24>
7. Царик Л. Вклад Миколи Чайковського у розвиток заповідної справи України і Поділля. Подільські читання: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (23-24 травня 2013 року). Тернопіль: СМП «Тайп», 2013. С.3-5.
8. Царик Л. Співпраця Миколи Петровича з викладачами і студентами географічного факультету ТНПУ: історична ретроспектива: Тернопіль, 2017 С.4-10
9. Царик Любомир, Шиманська Валентина, Чайковський Микола. Ботаніко-географічні особливості природи Середнього Придністров'я Наукові записки ТДПУ. Серія: географія. - №2, 1998. С.75-77.
10. Царик Л., Царик П. З історії і сьогодення унікальних природних урочищ наскельно-степової рослинності дністровської долини. Наукові записки ТНПУ. Серія географія. Тернопіль, 2010, № 2 С.8-12
11. Царик Л.П., Царик П.Л. З історії геоботанічних досліджень і заповідання ділянок наскельно-степової рослинності дністровської долини Історія української географії і картографії. № , 2005. С.95-99.
12. Царик Л., Царик П., Царик В. М.П. Чайковський – натхненник і організатор заповідної справи на Тернопільщині. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Микола Чайковський організатор заповідної справи на Тернопільщині» Тернопіль: ред.-наук. відділ, 2022, С.25-29
13. Царик Л. П., Царик П. Л., Шкільнюк М. Ф. Ретроспектива дослідження і заповідання Дністровських «стінок» // Подільські читання: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, (23-24 травня 2013 року). Тернопіль: СМП «Тайп», 2013. С. 226-229
14. Чайковський М.П. Природно-заповідний фонд області (фактори негативного впливу на біорізноманіття; структура, біодинаміка розвитку) / Матеріали наукової конференції [Екологічна ситуація в Тернопільській області, її аналіз та перспектива вирішення]. Тернопіль: Г.Т.Н.Ц. "Збручечкологія", 1994. С. 72-77.
15. Чайковський М.П. Дністровський каньйон Львів: Каменяр. 1981. 76 с.
16. Gajewski W. Szczatki flory pierwotnej w jarze Dniestru. Ochrona Przyrody, r.11, Krakow, 1931. S. 10-39.

References:

1. Do 90-richchia pratsi V. Haievskoho "Szczatki flory pierwotnej w jarze Dniestru. <https://dnistercanyon.pp.ua/index.php/uk/events/novyny/421-do-90-richchia-pratsi-v-haievskoho-szczatki-flory-pierwotnej-w-jarze-dniestru>.
2. Merezha terytorii ta ob'ektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ternopilskoi oblasti. Ternopil: Oblpolihrafvydav, 1985.
3. Merezha terytorii ta ob'ektiv pryrodno-zapovidnoho fondu Ternopilskoi oblasti stanom na 1.01.2010 roku. Fondovi materialy derzhupravlinnia z okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha u Ternopilskii oblasti. Ternopil, 2010. 69 s.
4. Reiestr zapovidnykh ob'ektiv Ternopilskoi oblasti. Ternopil, 1977. 65 s.
5. Reiestr pam'iatok pryrody Ternopilskoi oblasti. Ternopil, 1972. 28 s.
6. Tsaryk L., Tsaryk P., Vitenko I., Tsaryk V.. Z istorii suchasnykh doslidzhen heoekolohichnykh problem Zakhidnoho Podillia Naukovi zapysky TNPU. Serii heohrafiia. Ternopil: SMP «TAIP», 2023, №1. – S.4-12 .DOI <https://doi.org/10.25128/2519-4577.21.2.24>
7. Tsaryk L. Vklad Mykoly Chaikovskoho u rozvytok zapovidnoi spravy Ukrainy i Ternopillia. Podilski chytannia: Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (23-24 travnia 2013 roku). Ternopil: SMP «Taip», 2013. S.3-5.
8. Tsaryk L. Spivpratsia Mykoly Petrovycha z vykladachamy i studentamy heohrafichnoho fakultetu TNPU: istorychna retrospektyva: Ternopil, 2017 S.4-10
9. Tsaryk Liubomyr, Shymanska Valentyna, Chaikovskiy Mykola. Botaniko-heohrafichni osoblyvosti pryrody Serednoho Prydnistrovia Naukovi zapysky TDPU. Serii: heohrafiia. - №2, 1998. S.75-77.
10. Tsaryk L., Tsaryk P. Z istorii i sohodennia unikalnykh pryrodnykh urochyschch naskelno-stepovoi rosllynnosti dnistrovskoi dolyny. Naukovi zapysky TNPU. Serii heohrafiia. Ternopil, 2010, № 2 S.8-12
11. Tsaryk L.P., Tsaryk P.L. Z istorii heobotanichnykh doslidzhen i zapovidannia dilianok naskelno-stepovoi rosllynnosti dnistrovskoi dolyny Istoriia ukrainskoi heohrafi i kartohrafi. № , 2005. S.95-99.
12. Tsaryk L., Tsaryk P., Tsaryk V. M.P. Chaikovskiy – natkhnennyk i orhanizator zapovidnoi spravy na Ternopilshchyni. Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Mykola Chaikovskiy orhanizator zapovidnoi spravy na Ternopilshchyni» Ternopil: red.-nauk. viddil, 2022, S.25-29
13. Tsaryk L. P., Tsaryk P. L., Shkilniuk M. F. Retrospektyva doslidzhennia i zapovidannia Dnistrovskykh «stinok» // Podilski chytannia: Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, (23-24 travnia 2013 roku). Ternopil: SMP «Taip», 2013. S. 226-229
14. Chaikovskiy M.P. Pryrodno-zapovidnyi fond oblasti (faktory nehatyvnoho vplyvu na bioriznomanittia; struktura, biodynamika rozvytku) / Materialy naukovoї konferentsii [Ekolohichna sytuatsiia v Ternopilskii oblasti, yii analiz ta perspektyva vyrishennia]. Ternopil: H.T.N.Ts. "Zbruchekolohiia", 1994. S. 72-77.
15. Chaikovskiy M.P. Dnistrovskiy kanion Lviv: Kameniar. 1981. 76 s.
16. Gajewski W. Szczatki flory pierwotnej w jarze Dniestru. Ochrona Przyrody, r.11, Krakow, 1931. S. 10-39.

Надійшла до редакції 18.03.2026 р.

Прийнята до друку 18.04.2026 р.

Опублікована 26.05.2026 р.

